

Posudek oponenta disertační práce Mgr. Filipa Krtičky

Reading Faulkner's Minds

předkládané v roce 2022 na Ústavu anglofonních literatur a kultur FF UK

I. Stručná charakteristika práce

Práce nabízí zevrubnou analýzu a interpretaci Faulknerových románů *As I Lay Dying* a *Absalom, Absalom!*, která ale směřuje k obecnému a produktivnímu výkladu role mysli (*mind*) v literatuře, a to jak z hlediska její tematizace, tedy způsobů zobrazování mysli a s ní souvisejících entit (*qualia*, zkušenost, vědomí) ve světě příběhu, tak i s konceptualizací mysli v rovině narativního diskursu. Práce má dobře ohhraničené téma i materiál a vykazuje schopnost a ochotu zvažovat své téma ve velké míře obecnosti, takže není jen příspěvkem k americké literární historii, ale – nejspíš i hlavně – příspěvkem k naratologii a dalším sférám literární teorie.

II. Stručné celkové zhodnocení práce

Práci vnímám jako oborově přínosnou, a to jak v ohledu kvalitního a produktivního zmapování kognitivněvědných konceptů, tak i v oblasti faulknerovského literárněhistorického bádání. Práce má dobře stanovené téma, které je produktivně strukturováno a textově komponováno. Má také dobrý výkladový styl, který umožňuje dosti složitou argumentaci sledovat, aniž by se čtenář utápěl v zaumném pseudovědeckém žargonu, ale také aniž by byl vystaven zjednodušování, ať už ve vidění, anebo v textaci. Největší přínos práce vidím v jejím hledačství, v ochotě zkoušet i dosud neověřené výkladové postupy a hledat svěží pohled na oba Faulknerovy romány, ale v širším impulsu i na širší jevy jižanské literatury, modernistické literatury atd. Velmi oceňuji i ochotu k interdisciplinárním zřetelům; třeba kulturní výklady Faulknera skrze kontext dobového filmu (a přechodu od němého ke zvukovému filmu) jsou mi velmi podnětné a přesvědčivé. Obdobně podnětné je i zarámování výkladu románu *Absalom, Absalom!* Benjamonovým konceptem vyprávěče.

Jako celek tak práce do českého kontextu nabízí řadu obecnějších závěrů, ale i dílčích postřehů, komentářů či upozornění na existenci jisté odborné literatury, jež v tomto kontextu dosud chyběly, a už tím její existence disertace obohacuje. Práce navíc umožňuje domýšlení, rozvíjení či reakcentace, čímž je výrazně dialogická a otevřená, na rozdíl od prací psaných jen pro to, aby doktorand předvedl své schopnosti.

III. Podrobné zhodnocení práce a jejích jednotlivých aspektů

1. *Struktura argumentace*

Výklad je zcela zřetelný a velmi dobře argumentačně podložený. Práce se vyznačuje pojmovou přesností, ale nepřetěžuje svůj styl a slovník úmornou terminologizací a zaumnou vědeckostí. Dostatečná je i průběžná míra zobecňování, tedy dynamický pohyb na ose mezi textově jedinečným či specifickým a mezi obecným či snad až univerzálním.

Jen v některých dílčích pasážích mi přijde argumentace esejisticky rozvolněná až příliš:

Na s. 11 se při rétorickém budování elegantního východiska celé práce snad až příliš paušálně (a argumenty nepodloženě vytvoří analogie: mysl = srdce („Faulkner’s use of “heart” in the meaning of mind“, s. 11). Ty pojmy k sobě mají blízko, zvláště když proti nim stojí opozitum typu tělo, ale přece jen nejsou identické (i z kognitivního hlediska tělesná situovanost srdce vytváří jiné konotace než situovanost mysli); nelze tedy myslím šmahem a bez dalšího vyjasňování tvrdit, že Faulkner říká srdce, ale myslí mysl.

Podobně by bylo třeba explikovat vztah pojmů *experience* a *mind*. První z nich jako sofistikovaný koncept vzniká je zcela jiném kontextu (americký pragmatismus, John Dewey) než kognitivistické tendence konce 20. století. A cesta od jednoho k druhému je v americkém kontextu široká a pestrá a zde najde prostor jen finální destinace, tedy dnešní stav kognitivních věd. John Searle je jen letmo zmíněný, ale jeho rozsáhlé a vlivné dílo plní zaplňuje prostor mezi tradicí a soudobým chápáním mnohem rozsáhlejším způsobem, k čemuž se pochopitelně práce nemůže dostat. Teoretické části práce by v tomto ohledu větší smysl pro tyto „little differences“ (Vincent Vega), tedy historicitu, kdy něco přichází z kontextu 30. a něco třeba 90. let 20. století, a tento kontextový rozdíl hraje roli, neuškodil.

2. Formální úroveň práce

Práce je napsána svěžím jazykem, na němž je patrná neustálá myšlenková aktivita a sebe-reflexe, kdy výklad si uvědomuje i své limity, nevyhnutelnost volby jen určitých přístupů a problematičnost pojmenovávání určitých rysů či jevů.

Kompozičně, jak už to bývá u prací založených na sekvenci „nejdřív teorie a pak její aplikaci v interpretační praxi, práce klade otázku vztahu obou složek. Samotné zmapování kognitivních přístupů je velmi komplexně a přitom vykladačsky promyšlené, takže čtenář se neztrácí v eklektické smršti dalších a dalších názorů a postřehů; je na něm také patrné autorovo nadšení pro celou tuto věc a potřeba dostatečně se do problematiky zanořit a načíst vše podstatné. Přesto lze asi položit otázku vztahu obou částí – zda takto podrobný výlet do kognitivních teorií má sloužit pouze praktickému účelu mít komplexní interpretační vybavení na Faulknera, anebo zda má být i „samoúčelný“, tedy věnovat se všemu, co je zajímavé, aniž by to pro interpretaci Faulknera bylo opřímočaře relevantní. V této disertaci jednoznačně dostává prostor druhý z obou možných přístupů.

Zároveň ale je hned nutné dodat, že přesun od tématu kognitivní teorie k Faulknerově románové praxi je udělán citlivě a sofistikovaně, s využitím specifických analýz Davida Hermana, které v kognitivním rámci směřují konkrétně k literárnímu modernismu. Z rozsáhlého Hermanova díla si Filip Krტიčka vybírá práce a citáty, které jsou v tomto ohledu skutečně nosné a mohou funkčnost mostu mezi oběma stranami práce garantovat. To Filipu Krტიčkovi umožňuje vyhnout se „the traditional readings of modernist texts focusing on consciousness in the mode of “stream of consciousness” or “interior monologue”“ (s. 46), čímž může vykročit na pole, které není už přeorané na padrť.

A je třeba jako pozitivum zmínit i fakt, že při extenzivní probírce kognitivních teorií si výklad zachovává dostatečnou míru kritičnosti a není jen parafrázujícím shromažďováním všemožných hezkých idejí a podnětů; z výkladu je patrné zacílené hledání pojetí, které by cílenému materiálu co nejlépe vyhovovalo a nasvítilo ho v novém, ale pořád ještě zcela smysluplném světle.

Přesto myslím, že by pro potenciální vydání textu v monografické podobě – bylo užitečné výrazně zeditovat celou teoretickou část, a to tak, aby lépe zrcadlila následující textovou interpretaci: Zatímco výklad kongitivních teorií pracuje s celou plejádou různých pojmů, jež se pro různá pojetí ukazují být jako stěžejní (centrální jsou tu pochopitelně pojmy mysl, rozum, tělo, zkušenost apod.), výklad Faulknerových románů jako základní výkladové klíče používá pojmy poněkud jiné – zrak, vědomí, jazyk, vyprávění příběhu. Zrcadlení obou částí nemusí být pochopitelně symetrické a věrné, ale přece jen by interpretace měla více ozřejmovat, proč jsme celý ten výlet do sféry kongitivní teorie absolvovali a že byl pro porozumění následné interpretaci nezbytný. (Takováto disproporce se ukazuje i v ohledu na odbornou literaturu, o níž se výklad Faulknera opírá – absolvovali jsme náročný kongitivní výlet, ale najednou se pro postižení obou Faulknerových románů hodí i staříček Cleanth Brooks a jeho citlivá pozorování a nápady, vzniklé léta před kongitivním obratem.)

S tím souvisí i způsob výkladu v teoretických kapitolách, jehož pociťovanou slabinu se pokusím vyjádřit za pomoci analogie: Výklad výborně postihuje dialogičnost budování a rozvíjení kongitivních pojetí, kdy jednotliví autoři cosi podporují, rozvíjejí a cosi zas negují. A výklad to s nadšením a zaujetím postihuje. Vyznívá to ale podobně, jako když průvodce na hradě s fascinující znalostí líčí detaily jednotlivých exponátů ve vitrínách v každé z místnosti, ale zcela zapomene zprostředkovat obecnější průchod hradem – tedy že teď jdeme do jižního křídla a nyní se přesuneme do barokních komnat atp. Z výkladu teorie není zcela patrné, odkud kam jdeme a proč právě takto. Parafráze a komentáře jednotlivých pojetí a propozic jsou přesné a nosné, ale chybí tomu ono elementární a zcela povrchové vysvětlování celého postupu. Jinak řečeno: v éře po Foucaultovi a Deleuzeovi se už výkladové ignorování vnímatele stalo jakousi normou, ba i důkazem „vědeckosti“ v oblasti humanitních věd. Neochota či neschopnost tematizovat volbu svého vlastního výkladového postupu a jeho kroky však není devizou, ale sebestředným narcismem a neví důvod, aby se toto dál bralo jako standard.

Jako velice dobré a produktivní naopak vnímám, že se práce nerozpadá důsledně na část kongitivní teorie a interpretační praxe a že různá pojetí a premisy teorií jsou komentovány a rozvíjeny i v interpretační části. Práce tak nemá statický a fádní charakter, kdy se nejdříve vytvoří pevná formička na těsto a poté se jen materiálové těsto touto formičkou vykrajuje.

Velice pečlivě je udělán i závěrečný soupis literatury. K němu jen dvě dílčí připomínky: *Heterocosmica* Lubomíra Doležela vyšla i anglicky, proto by v anglicky psané práci měla být evidována spíše tato verze. Při vícečetném autorství seznam spojuje výčet jmen autorů pomocí „and“, ale nedělá to důsledně: „Thompson, Evan, Mog Stapleton. “Making Sense of Sense-Making:“ (s. 256); je to jediná formální chybička, kterou jsem v soupisu našel.

Práce s prameny či s materiálem

Autor používá prameny, ale i sekundární literaturu, jež jsou zcela adekvátní stanovenému tématu. Také přenos těchto textů do textu disertace je zcela adekvátní: Výklad není ani přehlacen citáty, ale není ani nepodložený, vágní či nezřetelný z hlediska toho, kdo na daném místě vlastně mluví.

Jen místy - především v úvodních pasážích – se text rozbírá i do oblastí, do nichž by kráčet snad ani nemusel, a vtahuje do hry sekundární literaturu, která je sama o sobě zajímavá a někdy i kanonická, ale je zjevné, že pro výklad nemůže být příliš produktivní. To je třeba případ výletu

k naratologickému konceptu Geralda Prince – Prince je strukturalista, ba snad i novodobý formalista, a proto mi přijde cesta k jeho dílu (na s. 13 – 14), vedoucí ke zjištění, že představy typu „the felt quality of lived experiences“ (s. 14) vůbec nezvažuje, zbytečná. Tak by přece šlo uvádět i další a další podstatné naratology a jejich koncepty, kteří ve svých pracích nevěnovali konceptualizaci mysli žádný prostor; proč to ale dělat, že?

Totéž se týká i polemických výletů zakladatelů kognitivistiky směrem k Descartesovi. Pro rozvíjení kognitivistického pojetí byly jistě důležité a umožňovali přístup rozvinout, zakotvit, ale i legitimizovat; ale myslím, že pro aplikaci kognitivismu na interpretaci Faulknera se k Descartesovi vydávat nemusíme.

Naopak u těch naratologických konceptů, které zaměření práce konvenují (Alan Palmer a spol.), by – kromě pochopitelného přejímání inspirace – možná bylo na místě položit si onu otázku, která se mi jeví zbytečná u pojetí, které se se zaměřením práce míjejí (viz výše): zda jim také něco nechybí, zda programové zvýraznění role mysli jako elementární entity, jež dělá vyprávění vyprávěním, nezastírá či nestaví příliš na okraj i další podstatné aspekty. Slogany typu Palmerova „[n]ovel reading is mind-reading“ či „all serious students of literature are cognitivists“ (pbojí cit. na s. 15) jsou vyhrocované tak, že jen při trochu letmém odstupu se musejí jevit jako neudržitelné.

Pro potenciální publikaci textu bych také velmi doporučil určitou – byť mírnou – redukci teoretického partu. Jádrem jsou zde soudobé kognitivní přístupy (a komplexnost jejich prezentace ukazuje, že už v nich je dostatek dynamiky, protiřečení či nejistot). Zároveň čas od času se ve výkladu objeví i krátké tematické výlety ke klasice literární či kulturní teorie. Ne že by ideje klasiků byly nutně mrtvé a nezajímavé, ale přece jen tyto časové skoky mezi články v soudobých open access časopisech a publikacemi Ejchenbaumovými, Bachtinovými, Forsterovými, ale stejně tak dnes už takřka šedesát let starými knihami Marshalla McLuhana či Raymonda Williamse vytvářejí síť, která snad až příliš vybíhá z jakýchkoli rámců historicity. Pro případnou publikaci doporučuju tyto výlety do vzdálené minulosti (a v ní zcela jinak nastavených diskursů, ale i slovníku) proškrtat.

Celkově je nicméně na místě ocenit nesmírnou šíři literatury, kterou výklad vnáší do hry, aniž by stavěl na odiv sečtělost autorovu, ale spíše v snaze podložit dostatečně veškerá zvažovaná témata relevantními zdroji. Tento respekt k tomu, že leccos už bylo v uvažování o literatuře promyšleno a napsáno, patří ke ctnostem práce. V tomto ohledu je práce nesmírně přínosná i z hlediska, že vnáší do povědomí i autory a texty, které v českém kontextu dosud zcela absentovaly.

3. *Vlastní přínos*

Kognitivní přístupy hrály dosud v české naratologii poměrně okrajovou roli. Disertace Filipa Krtičky přesvědčivě prezentuje širokou škálu otázek, které tyto přístupy otevírají, a různorodé celostné i dílčí koncepty, které tyto přístupy naratologii i literární či kulturní teorii nabízejí. Zároveň svým zřetelem k interpretačnímu využití práce tyto otázky a koncepty domýšlí, ověřuje a třídí. Stává se tak textem, který je v českém kontextu (být psána anglicky) od teď

základním zdrojem, od něhož by se další rozvíjení kognitivních pojetí v české literární teorii a naratologii mělo odvíjet. Takto prakticky k textu orientované pojetí se oborově jeví jako mnohem užitečnější, než kdyby Filip Krtička sepsal jen obecný přehled samotných kognitivních teorií, tak jako se u nás sepisovaly úvody do teorií fikčních světů, které sice deklarovaly přehledovost, ale zcela jim chyběl zřetel k tomu, jak a nakolik jsou takové teoretické premisy aplikovatelné na konkrétní materiál.

A přínosné je myslím i interpretační oživení Faulknera. Ten není vykládán přísně textostředně, ale je situován spíše do centrifugy, která jej někdy vžene do centra a jindy zas dá prostor obecným otázkám, Faulknerovými romány jen podněceným či inspirovaným. Díky tomu je práce dynamická, čtivá, překvapivá a neusazená, což je její další velkou předností. Neustálý pohyb mezi konkrétními pozorováními rysů Faulknerových románů a mezi obecnými filosoficko-estetickými či literárněteoretickými otázkami, kterým se interpretační kapitoly vyznačují, je uchvacující, inspirativní a literární věda se v něm prezentuje jako nesmírně elegantní a podnětná oblast všem, kdo jsou ochotni se s porozuměním do výkladu zanořit. Že se tento odstředivo-dostředivý pohyb v poslední třetině vytratí a v centru zůstane jen Faulkner, je asi pochopitelné, neboť jeho romány mají být tématem disertace; ale dokud fungovala dynamická oscilace mezi mezi konkrétním a obecným, měla práce přesah i mimo oblast historie americké literatury. Závěrečné kapitole se nicméně daří tuto dynamiku dosti dobře obnovit, včetně produktivní a nosné sumarizace rozdílů mezi kognitivními a jinými čteními Faulknerových románů.

IV. Závěr

Předloženou disertační práci jednoznačně doporučuji k obhajobě a předběžně ji klasifikuji jako: *prospěl*.

14. července 2022

Prof. PhDr. Petr A. Bílek, CSc.